

ZESZYTY JAGIELLOŃSKIE

PISMO UCZNIÓW, NAUCZYCIELI I PRZYJACIÓŁ
LO im. KRÓLA WŁADYSŁAWA JAGIEŁŁY W PŁOCKU

NR 32, MAJ 2009, EGZEMPLARZ BEZPŁATNY

Międzyszkolny Klub Myśli Polskiej dla uczczenia Konstytucji

3 maja 1791 roku

3 maja 2009 roku

Międzyszkolny Klub Myśli Polskiej przypomina w dniu Święta Narodowego tekst Konstytucji uchwalonej 3 maja 1791 roku

Konstytucja 3 maja, a właściwie **Ustawa Rządowa z dnia 3 maja** to uchwalona **3 maja 1791 roku** ustawa regulująca ustrój prawny **Rzeczypospolitej Obojga Narodów**. Powszechnie przyjmuje się, że Konstytucja 3 maja była pierwszą w Europie i drugą na świecie (po konstytucji amerykańskiej z 1787 r.) nowoczesną, spisaną konstytucją. Niektórzy uznają jednak konstytucję korsykańską z 1755 r. za pierwszą na świecie, a tym samym amerykańską za drugą i polsko-litewską za trzecią.

Konstytucja 3 maja została ustanowiona ustawą rządową przyjętą tego dnia przez sejm. Została zaprojektowana w celu zlikwidowania obecnych od dawna wad systemu politycznego Rzeczypospolitej Obojga Narodów i jej złotej wolności. Konstytucja wprowadziła polityczne zrównanie mieszczan i szlachty oraz stawiała chłopów pod ochroną państwa, w ten sposób łagodząc najgorsze nadużycia pańszczyzny. Konstytucja zniosła zgubne instytucje, takie jak liberum veto, które przed przyjęciem Konstytucji pozostawiało sejm na łasce każdego posła, który, jeśli zechciał – z własnej inicjatywy, lub przekupiony przez zagraniczne siły, albo magnatów – mógł unieważnić wszystkie podjęte przez sejm uchwały. Konstytucja 3 maja miała wyprzeć istniejącą anarchię, popieraną przez część krajowych magnatów, na rzecz egalitarnej i demokratycznej monarchii konstytucyjnej. W tym samym czasie przetłumaczono Konstytucję na język litewski.

Przyjęcie Konstytucji 3 maja sprowokowało wrogość sąsiadów Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Podczas wojny w obronie konstytucji, Polska zdradzona przez swojego pruskiego sprzymierzeńca Fryderyka Wilhelma II została pokonana przez Imperium Rosyjskie Katarzyny Wielkiej, sprzymierzonej z konfederacją targowicką - spiskiem polskich magnatów przeciwnych reformom osłabiającym ich wpływy. Pomimo tej klęski i późniejszego II rozbioru Polski, Konstytucja 3 maja wpłynęła na późniejsze ruchy demokratyczne w świecie. Po utracie niepodległości w 1795, przez 123 lata rozbiorów, przypominała o walce o niepodległość. Zdaniem dwóch współautorów, Ignacego Potockiego i Hugona Kołłątaja **była "ostatnią wolą i testamentem gasnącej Ojczyzny"**. (z Wikipedii)

Na I stronie okładki: *Jan Matejko, Konstytucja 3 Maja 1791 roku*, 1891.

Na IV stronie okładki: *Strona tytułowa Konstytucji wydanej w roku 1791 u Piotra Dufoura*.

W tekście Konstytucji zachowano oryginalną pisownię XVIII-wieczną.

Zeszyty Jagiellońskie. Pismo Uczniów, Nauczycieli i Przyjaciół Liceum Ogólnokształcącego im. Króla Władysława Jagiełły w Płocku

Redakcja: ul. 3 Maja 4, 09 – 402 Płock; <http://www.jagiellonka.plock.pl>; (024) 364-59-20

lwjszkola@jagiellonka.plock.pl; Opiekun zespołu: mgr Wiesław Kopeć.

Zespół redakcyjny: uczestnicy zajęć w Międzyszkolnym Klubie Myśli Polskiej.

Konstytucja 3 Maja

Ustawa Rządowa. Prawo uchwalone dnia 3 maja roku 1791

Preambuła

W imię Boga w Trójcy Świętej jedyne.

Stanisław August z Bożej łaski i woli Narodu Król Polski, Wielki Książę Litewski, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podolski, Podlaski, Inflancki, Smoleński, Siewierski i Czernichowski, wraz z Stanami Skonfederowanymi w liczbie podwójnej naród polski reprezentującymi.

Uznając, iż los nas wszystkich od ugruntowania i wydoskonalenia konstytucji narodowej jedynie zawisł, długim doświadczeniem poznawszy zadawnione rządu naszego wady, a chcąc korzystać z pory, w jakiej się Europa znajduje i z tej dogorywającej chwili, która nas samym sobie wróciła, wolni od hańbiących obcej przemocy nakazów, ceniąc drożej nad życie, nad szczęśliwość osobistą egzystencję polityczną, niepodległość zewnętrzną i wolność wewnętrzną narodu, którego los w nasze ręce jest powierzony, chcąc oraz na błogosławieństwo, na wdzięczność współczesnych i przyszłych pokoleń zasłużyć, mimo przeszkód, które w nas namiętności sprawować mogą, dla dobra powszechnego, dla ugruntowania wolności, dla ocalenia Ojczyzny naszej i jej granic, z największą stałością ducha niniejszą konstytucję uchwalamy i tę całkowicie za świętą, za niewzruszoną deklarujemy, dopóki by naród w czasie prawem przewidzianym wyraźną wolą nie uznał potrzeby odmienienia w niej jakiego artykułu. Do której to konstytucji dalsze ustawy sejmu teraźniejszego we wszystkim stosować się mają.

Artykuł I. Religia panująca.

Religią narodową panującą jest i będzie wiara święta rzymska katolicka ze wszystkimi jej prawami; przejście od wiary panującej jakiegokolwiek wyznania jest zabronione pod karami apostazji. Że zaś taż sama wiara święta przykazuje nam kochać bliźnich naszych, przeto **wszystkim ludziom jakiegokolwiek bądź wyznania pokój w wierze i opiekę rządową winniśmy**. I dlatego wszelkich obrządków i religii wolność w krajach polskich podług ustaw krajowych gwarantujemy.

Artykuł II. Szlachta, ziemianie.

Szanując pamięć przodków naszych jako fundatorów rządu wolnego, stanowi szlacheckiemu wszelkie swobody, wolności, prerogatywy pierwszeństwa w życiu prywatnym i publicznym najuroczyściej zapewniamy, szczególnie zaś prawa, statuta i przywileje temu stanowi od Kazimierza Wielkiego, Ludwika Węgierskiego, Władysława Jagiełły i Witolda brata jego, wielkiego księcia litewskiego, nie mniej od Władysława i Kazimierza Jagiellończyków, od Jana Alberta, Aleksandra

i Zygmunta Pierwszego braci, od Zygmunta Augusta, ostatniego z linii jagiellońskiej, sprawiedliwie i prawnie nadane, utwierdzamy i za niewzruszone uznajemy. **Godność stanu szlacheckiego** w Polsce za równą wszelkim stopniom szlachectwa, gdziekolwiek używanym, przyznajemy. **Wszelką szlachtę równymi być między sobą uznajemy**, nie tylko co do starania się o urzędy i o sprawowanie posług Ojczyźnie, honor, sławę, pożytek przynoszących, ale oraz co do równości używania przywilejów i prerogatyw stanowi szlacheckiemu służących. **Nade wszystko zaś prawa bezpieczeństwa osobistego, wolności osobistej i własności gruntowej i ruchomej**, tak jak od wieków każdemu służyły, **świętobliwe nienaruszenie zachowanie mieć chcemy i zachowujemy**; zaręczając najuroczyściej, iż przeciwko własności czyjejkolwiek żadnej odmiany lub ekscypcji w prawie nie dopuścimy; owszem, najwyższa władza krajowa i rząd przez nią ustanowiony żadnych pretensji pod pretekstem *iurium regalium* i jakimkolwiek innym pozorem do własności obywatelskich bądź w części, bądź w całości rościć sobie nie będzie. Dla czego **bezpieczeństwo osobiste i wszelką własność** komukolwiek z prawa przynależną jako prawdziwy społeczności węzeł, **jako źrenicę wolności obywatelskiej szanujemy**, zabezpieczamy, utwierdzamy i aby na potomne czasy szanowane, ubezpieczone i nienaruszone zostawały, mieć chcemy.

Szlachtę za najpierwszych obrońców wolności i niniejszej konstytucji uznajemy. Każdego szlachcica cnotcie, obywatelstwu i honorowi jej świętości do szanowania, jej trwałości do strzeżenia poruczamy jako jedyną twierdzę Ojczyzny i swobód naszych.

Artykuł III. Miasta, mieszczenie.

Prawo na teraźniejszym sejmie zapadłe pod tytułem *Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej* w zupełności utrzymane mieć chcemy i za część niniejszej konstytucji deklarujemy, jako prawo wolnej szlachcie polskiej dla bezpieczeństwa ich swobód i całości wspólnej Ojczyzny nową, prawdziwą i skuteczną dającą siłę.

Artykuł IV. Chłopi, włościanie.

Lud rolniczy, spod którego ręki płynie najobfitsze bogactw krajowych źródło, który najliczniejszą w narodzie stanowi ludność, a zatem najdzielniejszą kraju siłę, tak przez sprawiedliwość, ludzkość i obowiązki chrześcijańskie, jako i przez własny nasz interes dobrze rozumiany, **pod opiekę prawa i rządu krajowego przyjmujemy**, stanowiąc: iż odtąd jakiebykolwiek swobody, nadania lub umowy dziedzice z włościanami dóbr swoich autentycznie ułożyli, czyli by te swobody, nadania i umowy były z gromadami, czyli też z każdym osobno wsi mieszkańcem zrobione, będą stanowić wspólny i wzajemny obowiązek podług rzetelnego znaczenia, warunków i opisu zawartego w takowych nadaniach i umowach pod opiekę rządu krajowego podający układy takowe i wynikające z nich obowiązki przez jednego właściciela gruntu dobrowolnie przyjęte, nie tylko jego samego, ale i następców jego lub prawa nabywców tak wiązać będą, że ich nigdy samowolnie odmieniać nie będą mocni. Nawzajem włościanie jakiejkolwiek bądź majątności od dobrowolnych umów, przyjętych nadań i z nimi złączonych powinności usuwać się inaczej nie będą mogli, tylko w takim sposobie i z takimi warunkami, jak w opisach tychże umów postanowione mieli, które czy na wieczność, czyli do czasu przyjęte, ściśle ich obowiązywać będą. Zawarowawszy tym sposobem dziedziców przy wszelkich pożytkach od włościan im należących, a chcąc jak najskuteczniej zachęcić

pomnożenie ludności krajowej, **ogłaszamy wolność zupełną dla wszystkich ludzi tak nowo przybywających, jak i tych którzy by pierwiej z kraju oddaliwszy się, teraz do Ojczyzny powrócić chcieli**, tak dalece, iż każdy człowiek do państw Rzeczypospolitej nowo z którejkolwiek strony przybyły lub powracający, jak tylko stanie nogą na ziemi polskiej, wolnym jest zupełnie użyć przemysłu swego jak i gdzie chce, wolny jest czynić umowy na osiadłość, roboczną lub czynsze, jak i dopóki się umówi, wolny jest osiadać w mieście lub na wsiach, wolny jest mieszkać w Polsce lub do kraju, do którego zechce, powrócić, uczyniwszy zadosyć obowiązkom, które dobrowolnie na siebie przyjął.

Artykuł V. Rząd, czyli oznaczenie władz publicznych.

Wszelka władza społeczności ludzkiej początek swój bierze z woli narodu. Aby więc całość państw, wolność obywatelska i porządek społeczności w równej wadze na zawsze zostawały, trzy władze rząd narodu polskiego składać powinny i z woli prawa niniejszego na zawsze składać będą, to jest: **władza prawodawcza w Stanach zgromadzonych, władza najwyższa wykonawcza w królu i Straży i władza sądownicza w jurysdykcjach na ten koniec ustanowionych lub ustanowić się mających.**

Artykuł VI. Sejm, czyli władza prawodawcza.

Sejm czyli Stany zgromadzone na dwie izby dzielić się będą: na izbę poselską i na izbę senatorską pod prezydencją króla.

Izba poselska jako wyobrażenie i skład wszechwładztwa narodowego **będzie świątynią prawodawstwa.** Przeto w izbie poselskiej najpierw decydowane będą wszystkie projekta.

1-mo Co do praw ogólnych, to jest konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i do ustanowienia wieczystych podatków, w których to materiałach propozycje do tronu województwom, ziemiom i powiatom do roztrząśnienia podane, a przez instrukcje do izby przychodzące, najpierw do decyzji wzięte być mają.

2-do Co do uchwał sejmowych, to jest poborów doczesnych, stopnia monety, zaciągania długu publicznego, nobilitacji i innych nagród przypadkowych, rozkładu wydatków publicznych ordynaryjnych i ekstraordynaryjnych, wojny, pokoju, ostatecznej ratyfikacji traktatów związkowych i handlowych, wszelkich dyplomatycznych aktów i umów do prawa narodów ściągających się, kwitowanie magistratur wykonawczych i tym podobnych zdarzeń, głównym narodowym potrzebom odpowiadających, w których to materiałach propozycje od tronu prosto do izby poselskiej przychodzić mające, pierwszeństwo w prowadzeniu mieć będą.

Izby senatorskiej, złożonej z biskupów, wojewodów, kasztelanów i ministrów pod prezydencją króla, mającego prawo raz dać votum swoje, drugi raz *paritatem* rozwiązywać osobiście lub nadesłaniem zdania swojego do tejże izby, obowiązkiem jest: **1-mo** Każde prawo, które po przejściu formalnym w izbie poselskiej do senatu natychmiast przesłane być powinno, przyjąć lub wstrzymać do dalszej narodu deliberacji opisaną w prawie większością głosów; przyjęcie moc i świętość prawa nadawać będzie; wstrzymanie zaś zawiesi tylko prawo do przyszłego ordynaryjnego sejmku, na którym gdy powtórna nastąpi zgoda, prawo zawieszony od senatu przyjętym być musi. **2-do** Każdą uchwałę sejmową w materiałach wyżej wyliczonych, którą izba poselska senatowi przesłać natychmiast powinna, wraz z tą izbą poselską większością

głosów decydować, a złączona izb obydwóch większość według prawa opisana będzie wyrokiem i wolą Stanów.

Warujemy, iż senatorowie i ministrowie w obiektach sprawowania się z urzędowania swego bądź w Straży, bądź w komisji, *votum decisivum* w sejmie nie będą mieli i tylko zasiadać wtenczas w senacie mają dla dania eksplikacji na żądanie sejm.

Sejm zawsze gotowym będzie. Prawodawczy i ordynaryjny rozpoczynać się ma co dwa lata, trwać zaś będzie podług opisu prawa o sejmach. Gotowy, w potrzebach nagłych zwołany, stanowić ma o tej tylko materii, do której zwołanym będzie lub o potrzebie po czasie zwołania przypadłej. Prawo żadne na tym ordynaryjnym sejmie, na którym ustanowione było, znoszonym być nie może. Komplet sejm składać się będzie z liczb osób niższym prawem opisanej, tak w izbie poselskiej, jako i w izbie senatorskiej.

Prawo o sejmikach, na terażniejszym sejmie ustanowione, jako najistotniejszą zasadę wolności obywatelskiej uroczyście zabezpieczamy.

Jak zaś prawodawstwo sprawowane być może przez wszystkich i naród wyrycza się w tej mierze przez reprezentantów, czyli posłów swoich dobrowolnie wybranych, przeto stanowimy, iż **posłowie na sejmikach obrani** w prawodawstwie i ogólnych narodu potrzebach podług niniejszej konstytucji **uważani być mają jako reprezentanci całego narodu**, będąc składem ufności powszechnej.

Wszystko i wszędzie większością głosów udecydowane być powinno. Przeto liberum veto, konfederacje wszelkiego gatunku i sejmy konfederackie jako duchowi niniejszej konstytucji przeciwne, rząd obalające, społeczność niszczące, na zawsze znosimy.

Zapobiegając z jednej strony gwałtownym i częstym odmianom konstytucji narodowej, z drugiej uznając potrzebę wydoskonalenia onej po doświadczeniu jej skutków co do pomyślności publicznej, **porę i czas rewizji i poprawy konstytucji co lat dwadzieścia pięć naznaczamy**, chcąc mieć takowy sejm konstytucyjny ekstraordynaryjnym podług osobnego o nim prawa opisu.

Artykuł VII. Król, władza wykonawcza.

Żaden rząd najdoskonalszy bez dzielnej władzy wykonawczej stać nie może. Szczęśliwość narodów od praw sprawiedliwych, praw skutek od ich wykonania zależy. Doświadczenie nauczyło, że zaniedbanie tej części rządu nieszczęściami nappełniło Polskę. Zawarowawszy przeto wolnemu narodowi polskiemu władzę praw sobie stanowienia i moc baczności nad wszelką wykonawczą władzą oraz wybierania urzędników do magistratur, **władzę najwyższego wykonywania praw królowi i radzie jego oddajemy**, która to rada Strażą Praw zwać się będzie.

Władza wykonawcza do pilnowania praw i onych pełnienia ściśle jest obowiązana. Tam czynna z siebie będzie, gdzie prawa pozwalają, gdzie prawa potrzebują dozoru egzekucji, a nawet silnej pomocy. Posłuszeństwo należy się jej zawsze od wszystkich

magistratur, moc przynaglenia nieposłuszne i zaniedbujące swe obowiązki magistratury w jej ręku zostawiamy.

Władza wykonawcza nie będzie mogła praw stanowić ani tłumaczyć, podatków i poborów pod jakimkolwiek imieniem nakładać, długów publicznych zaciągać, rozkładu dochodów skarbowych przez sejm zrobionego odmieniać, wojny wydawać, pokoju ani traktatu i żadnego aktu dyplomatycznego *definitive* zawierać. Wolno jej tylko będzie tymczasowe z zagranicznymi prowadzić negocjacje oraz tymczasowe i potoczne dla bezpieczeństwa i spokojności kraju wynikające potrzeby załatwiać, o których najbliższemu zgromadzeniu sejmowemu donieść winna.

Tron polski elekcyjnym przez familie mieć na zawsze chcemy i stanowimy. Doznane klęski bezkrólewiów, periodycznie rząd wywracających, powinność ubezpieczenia losu każdego mieszkańca ziemi polskiej i zamknięcia na zawsze drogi wpływom mocarstw zagranicznych, pamięć świetności i szczęścia Ojczyzny naszej za czasów familii ciągle panujących, potrzeba odwrócenia od ambicji tronu i możnych Polaków, zwrócenia do jednomyślnego wolności narodowej pielęgnowania wskazały roztropności naszej oddanie tronu polskiego prawem następstwa. **Stanowimy przeto, iż po życiu, jakiego nam dobroć boska pozwoli, elektor dzisiejszy saski w Polszcze królować będzie. Dynastia przyszłych królów polskich zacznie się na osobie Fryderyka Augusta,** dzisiejszego elektora saskiego, którego sukcesorom *de lumbis* z płci męskiej tron polski przeznaczamy. Najstarszy syn króla panującego po ojcu na tron następować ma. Gdyby zaś dzisiejszy elektor saski nie miał potomstwa płci męskiej, tedy mąż przez elektora za zgodą Stanów zgromadzonych córce jego obrany zaczynać ma linie następstwa płci męskiej do tronu polskiego. Dla czego Marię Augustę Nepomucenę, córkę elektora, za infantkę polską deklarujemy, zachowując przy narodzie prawo, żadnej preskrypcji podpadać nie mogące, wybrania do tronu drugiego domu po wygaśnięciu pierwszego.

Każdy król, wstępując na tron, wykona przysięgę Bogu i narodowi na zachowanie konstytucji niniejszej, na *pacta conventa*, które ułożone będą z dzisiejszym elektorem saskim jako przeznaczonym do tronu i które tak jak dawne wiązać go będą.

Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego; nic sam przez się nie czyniący, za nic w odpowiedzi narodowi być nie może; nie samowładcą, ale ojcem i głową narodu być powinien i tym go prawo i konstytucja niniejsza być uznaje i deklaruje. Dochody tak jak będą w paktach konwentach opisane i prerogatywy tronowi właściwe, niniejszą konstytucją dla przyszłego elekta zawarowane, tkniętymi być nie będą mogły.

Wszystkie akta publiczne, trybunały, sądy, magistratury, monety, stemple pod królewskim iść powinny imieniem. Król, któremu wszelka moc dobrze czynienia zostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* na śmierć wskazanych prócz *in criminibus status*. Do króla rozporządzenie najwyższe siłami zbrojnym krajowymi w czasie wojny i mianowanie komendantów wojska należeć będzie, z wolą atoli ich odmianą za wolą narodu. Patentować oficerów i mianować urzędników podług prawa niniejszego opisu, nominować biskupów i senatorów podług opisu tegoż prawa oraz ministrów jako urzędników pierwszych władzy wykonawczej jego będzie obowiązkiem.

Straż, czyli rada królewska, do dozoru całości i egzekucji praw królowi oddana, składać się będzie: **1-mo** z prymasa jako głowy duchowieństwa polskiego i jako prezesa Komisji Edukacyjnej, mogącego być wyřęczonym w Straży Praw przez pierwszego ex ordine biskupa, którzy rezolucji podpisywać nie mogą; **2-do** z pięciu ministrów, to jest ministra policji, ministra pieczęci, ministra belli, ministra skarbu, ministra pieczęci do spraw zagranicznych; **3-tio** z dwóch sekretarzy, z których jeden protokół Straży, drugi protokół spraw zagranicznych trzymać będą, obydwaj bez wotum decydującego.

Następca tronu z małoletności wyszedłszy i przysięgę na konstytucję wykonawszy, na wszystkich Straży posiedzeniach, lecz bez głosu, przytomnym być może.

Marszałek sejmowy, jako na dwa lata wybrany, wchodzić będzie w liczbę zasiadających w Straży bez wdawania się w jej rezolucje, jedynie dla zwołania sejmu gotowego w takim zdarzeniu: gdyby on uznał w przypadkach koniecznego zwołania sejmu gotowego wymagających rzetelną potrzebę, a król go zwołać wzbraniał się; tedy tenże marszałek do posłów i senatorów wydać powinien listy okólne, zwołując onych na sejm gotowy i powody zwołania tego wyrażając. Przypadki zaś do koniecznego zwołania sejmu są tylko następujące: **1-mo** w gwałtownej potrzebie do prawa narodu ściągającej się, a szczególnie w przypadku wojny ościennej, **2-do** w przypadku wewnętrznego zamieszania grożącego rewolucją kraju lub kolizją między magistraturami, **3-tio** w widocznym powszechnym głodzie niebezpieczeństwie, **4-to** w osierociałym stanie Ojczyzny przez śmierć króla lub w niebezpiecznej jego chorobie. Wszystkie rezolucje w Straży roztrząsane będą przez skład wyżej wspomniany. Decyzja królewska po wysłuchaniu wszystkich zdaniach przeważać powinna, aby jedna była w wykonaniu prawa woła. Przeto każda ze Straży rezolucja pod imieniem królewskim i z podpisem ręki jego wychodzić będzie. Powinna jednak być podpisana także przez jednego z ministrów zasiadających w Straży i tak podpisana do posłuszeństwa wiązać będzie, i dopełniona być ma przez komisje lub przez jakiegokolwiek magistratury wykonawcze, w tych jednak szczególnie materiałach, które wyraźnie niniejszym prawem wyłączone nie są. W przypadku, gdyby żaden z ministrów zasiadających decyzji podpisać nie chciał, król odstąpi od tej decyzji, a gdyby przy niej upierał się, marszałek sejmowy w tym przypadku upraszać się będzie o zwołanie sejmu gotowego; i jeżeli król opóźniać będzie zwołanie, marszałek to wykonać powinien.

Jako **nominowanie wszystkich ministrów**, tak i wezwanie z nich jednego od każdego administracji wydziału do rady swojej, czyli Straży, **króla jest prawem**. Wezwanie to ministra do zasiadania w Straży na dwa lata będzie z wolnym onego nadal przez króla potwierdzeniem. Ministrowie do Straży wezwani w komisjach zasiadać nie mają.

W przypadku zaś, gdyby większość dwóch trzecich części wotów sekretnych obydwóch izb złączonych na sejmie ministra bądź w Straży, bądź w urzędzie odmiany żądała, król natychmiast na jego miejsce innego nominować powinien.

Chcąc, aby **Straż Praw** narodowych była do ścisłej odpowiedzi narodowi za wszelkie onych przestępstwa, stanowimy, iż gdy ministrowie będą oskarżeni, przez deputację do egzaminowania ich czynności wyznaczoną, o przestępstwo prawa, odpowiadać mają z osób i majątków swoich. W wszelkich takowych oskarżeniach Stany

zgromadzone prostą większością wotów izb złączonych odesłać obwinionych ministrów mają do sądów sejmowych po sprawiedliwe i wyrównujące przestępstwu ich ukaranie, lub przy dowiedzionej niewinności od sprawy i kary uwolnienie.

Dla porządnego władzy wykonawczej dopełnienia ustanawiamy oddzielne komisje mające związek ze Strażą i obowiązane do posłuszeństwa tejże Straży. Komisarze do nich wybierani będą przez sejm dla sprawowania urzędów swoich w przeciągu czasu prawem opisanego. Komisje te są: **1-mo Edukacji, 2-do Policji, 3-tio Wojska, 4-to Skarbu.**

Komisje porządkowe wojewódzkie, na tym sejmie ustanowione, równie do dozoru Straży należące, odbierać będą rozkazy przez wyżej wspomniane pośrednicze komisje *respective* co do obiektów każdej z nich władzy i obowiązków.

Artykuł VIII. Władza sądownicza.

Władza sądownicza nie może być wykonywana ani przez władzę prawodawczą, ani przez króla, lecz przez magistratury na ten koniec ustanowione i wybierane. Powinna zaś być tak do miejsc przywiązana, żeby każdy człowiek bliską dla siebie znalazł sprawiedliwość, żeby przestępny widział wszędzie groźną nad sobą rękę krajowego rządu.

1-mo Ustanawiamy przeto **sąd pierwszej instancji dla każdego województwa, ziemi i powiatu**, do których sędziowie wybierani będą na sejmikach. Sądy pierwszej instancji będą zawsze gotowe i czuwające na oddanie sprawiedliwości tym, którzy jej potrzebują. **Od tych sądów iść będzie apelacja na trybunały główne**, dla każdej prowincji być mające, złożone równie z osób na sejmikach wybranych. I te sądy, tak pierwszej, jako i ostatniej instancji będą sądami ziemiańskimi dla szlachty i wszystkich właścicieli ziemskich z kimkolwiek *in causis iuris et facti*.

2-do Jurysdykcje zaś sądowe wszystkim miastom, podług prawa sejmu terażniejszego o miastach wolnych królewskich, zabezpieczamy.

3-tio Sądy referendarskie, dla każdej prowincji osobne, mieć chcemy w sprawach włościan wolnych dawnymi prawami sądowi temu poddanych.

4-to Sądy zadworne asesorskie, relacyjne i kurlandzkie zachowujemy.

5-to Komisje wykonawcze będą miały sądy w sprawach do swej administracji należących.

6-to Oprócz sądów w sprawach cywilnych i kryminalnych dla wszystkich stanów będzie **sąd najwyższy sejmowy** zwany, do którego przy otwarciu każdego sejmu obrane będą osoby. Do tego sądu należeć będą występki przeciwko narodowi i królowi, czyli *crimina status*.

Nowy kodeks praw cywilnych i kryminalnych przez wyznaczone przez sejm osoby spisać rozkazujemy.

Artykuł IX. Regencja.

Straż będzie oraz regencja, mająca na czele królową albo w jej nieprzytomności prymas. W tych trzech tylko przypadkach miejsce mieć może regencja: **1-mo** w czasie małoletności króla, **2-do** w czasie niemocy trwale pomieszanie zmysłów sprawującej, **3-tio** w przypadku gdyby król był wzięty na wojnie. Małoletność trwać tylko będzie do lat 18 zupełnych; a niemoc względem trwałego pomieszanego zmysłów deklarowana być nie może tylko przez sejm gotowy większością wotów trzech części przeciwko czwartej izb złączonych. W tych przeto trzech przypadkach **prymas korony polskiej** sejm natychmiast zwołać powinien, a gdyby prymas tę powinność zwłóczył, **marszałek sejmowy** listy okólne do posłów i senatorów wyda. Sejm gotowy urządzi kolej zasiadania ministrów w regencji i królową do zastąpienia króla w obowiązkach jego umocuje. A gdy król w pierwszym przypadku z małoletności wyjdzie, w drugim do zupełnego przyjdzie zdrowia, w trzecim z niewoli powróci, regencja rachunek z czynności swoich oddać mu powinna i odpowiadać narodowi za czas swego urzędowania, tak jak jest przepisano o Straży na każdym ordynaryjnym sejmie, z osób i majątków swoich.

Artykuł X. Edukacja dzieci królewskich.

Synowie królewscy, których do następstwa tronu konstytucja przeznacza, są **pierwszymi dziećmi Ojczyzny**, przeto **bacność o dobre ich wychowanie do narodu należy**, bez uwłoczenia jednak prawom rodzicielskim. Za rządu królewskiego sam król z Strażą i wyznaczonym od Stanów dozorcą edukacji królewiców wychowaniem ich zatrudniać się będzie. Za rządu regencji też z wspomnianym dozorcą edukację ich powierzoną mieć sobie będzie. W obydwóch przypadkach dozorca od Stanów wyznaczony donosić winien na każdym ordynaryjnym sejmie o edukacji i postępkach królewiców. Komisji zaś Edukacyjnej powinnością będzie podać układ instrukcji i edukacji synów królewskich do potwierdzenia sejmowi, a to, aby jednostajnie w wychowaniu ich prawidła wpajały ciągle i wczesnie w umysły przyszłych następców tronu religię, miłość cnoty, Ojczyzny, wolności i konstytucji krajowej.

Artykuł XI. Siła zbrojna narodowa.

Naród winien jest sobie samemu obronę od napaści i dla przestrzegania całości swojej. Wszyscy przeto obywatele są obrońcami całości i swobód narodowych. Wojsko nic innego nie jest tylko wyciągnięta siła obronna i porządna z ogólnej siły narodu. Naród winien wojsku swemu nagrodę i poważanie za to, iż się poświęca jedynie dla jego obrony. Wojsko winno narodowi strzeżenie granic i spokojności powszechnej, słowem winno być jego najsilniejszą tarczą. Aby przeznaczenia tego dopełniło nieomylnie, powinno zostawać ciągle pod posłuszeństwem władzy wykonawczej stosownie do opisów prawa, powinno wykonać przysięgę na wierność narodowi i królowi, i na obronę konstytucji narodowej. Użyte być więc wojsko narodowe może na ogólną kraju obronę, na strzeżenie fortec i granic, lub na pomoc prawu, gdyby kto egzekucji jego nie był posłusznym.

Sygnatariusze Konstytucji:

- *Stanisław Nałęcz Małachowski*, referendarz wielki koronny, sejmowy i konfederacji prowincji koronnych marszałek.
- *Kazimierz książę Sapieha*, generał artylerii litewskiej, marszałek konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- *Józef Korwin Kossakowski*, biskup inflancki i kurlandzki, następca koaudiutor biskupstwa wileńskiego, jako deputowany.
- *Antoni książę Jabłonowski*, kasztelan krakowski, deputat z Senatu Małej Polski.
- *Symeon Kazimierz Szydłowski*, kasztelan żarnowski, deputowany z Senatu prowincji małopolskiej.
- *Franciszek Antoni na Kwilczu Kwilecki*, kasztelan kaliski, deputowany do konstytucji z Senatu z prowincji wielkopolskiej.
- *Kazimierz Konstanty Plater*, kasztelan generała trockiego, deputowany do konstytucji z Senatu Wielkiego Księstwa Litewskiego.
- *Walerian Stroynowski*, podkomorzy buski, poseł wołyński, z Małopolski deputat do konstytucji.
- *Stanisław Kostka Potocki*, poseł lubelski, deputowany do konstytucji z prowincji małopolskiej.
- *Jan Nepomucen Zboiński*, poseł ziemi dobrzyńskiej, deputowany do konstytucji z prowincji wielkopolskiej.
- *Tomasz Nowowiejski*, łowczy i poseł ziemi wyszogrodzkiej, deputowany do konstytucji.
- *Józef Radzicki*, podkomorzy i poseł ziemi zakroczymskiej, deputowany do konstytucji z prowincji wielkopolskiej.
- *Józef Zabiello*, poseł z Księstwa Żmudzkiego, deputowany do konstytucji.
- *Jacek Puttkamer*, poseł województwa mińskiego, deputowany do konstytucji z prowincji Wielkiego Księstwa Litewskiego.

Konstytucja 3 Maja – Ustawa Rządowa

Największym osiągnięciem legislacyjnym Sejmu Czteroletniego obradującego od października 1788 do maja 1792 r. było uchwalenie **ustawy zasadniczej**, do czego w decydującym stopniu przyczyniły się **niejawne prace przygotowawcze** (grudzień 1790 – kwiecień 1791). **Autorami projektu konstytucji byli w szczególności Ignacy Potocki, król Stanisław August Poniatowski i ks. Hugo Kollątaj.**

Po ujawnieniu tego tekstu uaktywniła się opozycja skupiona wokół ambasadora rosyjskiego. Zwolennicy reform postanowili wnieść projekt ustawy zasadniczej w celu uchwalenia go na jednodniowej sesji, co naruszało regulamin sejmowy.

Historyczna sesja izb połączonych obradująca 3 V 1791 w Sali Senatorskiej na Zamku Królewskim obfitowała w gwałtowne spory i dramatyczne gesty ze strony zwolenników i przeciwników konstytucji. **Przekupiony poseł kaliski Jan Suchorzewski wielokrotnie występował przeciwko projektowi**, którego nie czytałem wprawdzie, ale który, jak mi mówiono, wywraca wolność polską”. **Ostatecznie król zaprzysiął konstytucję na ręce bpa krakowskiego Feliksa Turskiego**, dodając: „Przysięgałem Bogu, żałować tego nie będę”. Następnie w kolegiacie św. Jana nastąpiło powtórne zaprzysiężenie konstytucji, jako wyraz sankcji ze strony Kościoła katolickiego. **Ustawa Rządowa została uchwalona (bezdokładnego przeliczenia głosów) w nadzwyczajnym trybie**, przy zastosowaniu uproszczonej procedury, co uzasadnia twierdzenie, że akt ten doszedł do skutku w drodze **swoistego zamachu stanu**. Protestacja opozycjonistów (4 V 1791) okazała się bezskuteczna. **Po dokonaniu oblaty w grodzie warszawskim Ustawa Rządowa stała się z dniem 5 V 1791 aktem prawnie obowiązującym.** Uchwalona tego samego dnia *Deklaracja Stanów Zgromadzonych* uchyliła moc prawną aktów sprzecznych z konstytucją. Upamiętnieniem uchwalenia konstytucji miał być kościół „najwyższej Opatrzności poświęcony”.

Ustawa Rządowa z 3 V 1791 była pierwszą, pisaną nowoczesną polską konstytucją, a trzecią na świecie, po amerykańskiej (1787) i szwedzkiej (1789). Tekst konstytucji obejmuje **wstęp i 11 artykułów**. Bezpośrednio pod nazwą Ustawa Rządowa umieszczono apostrofę sakralną: „W imię Boga w Trójcy Świętej Jedynego”. **Wstęp, napisany piękną polszczyzną, jest tekstem o charakterze agitacyjno-propagandowym.** Wskazywano w nim na historyczne znaczenie uchwalonej konstytucji. Twórcy konstytucji starali się pobudzić społeczeństwo, a w szczególności szlachtę do realizacji reform ustrojowych.

Ustrój Rzeczypospolitej Polskiej (RP) oparto na koncepcji zwierzchnictwa narodu i trójpodziału władz (art. V). Do tych zasad dostosowano systematykę konstytucji. W pierwszej kolejności **uregulowano zagadnienia wyznaniowe (art. I).** **Deklarowano wolność wyznań**, traktując jednocześnie religię katolicką jako

„narodową, panującą”, co odzwierciedlało jej uprzywilejowaną pozycję w życiu publicznym.

Zakres zmian dotyczący ustroju społecznego był ograniczony. **Konstytucja utrzymała ustrój stanowy**. Szlachta zachowała swoją dotychczasową pozycję (art. II), co odnosiło się odtąd wyłącznie do posesjonatów. Urodzenie połączono z posiadaniem ziemi. Ustawa *Miasta nasze królewskie wolne w państwach Rzeczypospolitej* z 17 IV 1791 stanowiła integralną część konstytucji (art. III), Ustawa wprowadzała **jednolity ustrój miast**. Nie zmieniono położenia prawnego przeważającej większości chłopów (art. IV), choć właśnie dzięki tej regulacji Konstytucja 3 V 1791 uzyskała wielki rozgłos.

W odróżnieniu od ustroju społecznego **gruntownie zreformowano ustrój polityczny**. Postanowienia konstytucji zapewniały **dominację władzy ustawodawczej** (art. VI) **nad wykonawczą** (art. VII). Utrzymano **stanowy charakter dwuizbowego Sejmu**. Wchodzący w skład Izby poselskiej **posłowie (204), stali się odtąd reprezentantami całego narodu**. Izba poselska jako „świątynia prawodawstwa” uzyskała rozległe kompetencje.

Konstytucja 3 V 1791 osłabiła pozycję monarchy w systemie organów państwowych. Król przestał być odrębnym stanem sejmującym, choć nadal zwoływał Sejm. Utrzymał prawo nominacji najwyższych urzędników i stosował prawo łaski.

Równocześnie wprowadzono zasadę nieodpowiedzialności króla, wyrażoną sformułowaniem: „Osoba króla jest święta i bezpieczna od wszystkiego”. W związku z tym akty króla dla swej ważności wymagały kontrasygnaty właściwego ministra. Pozycję króla wzmacniało **wprowadzenie dziedziczości tronu** w obrębie dynastii wybieranej przez sejm elekcyjny. Po śmierci Stanisława Augusta Poniatowskiego tron polski miał objąć elektor saski z dynastii Wettynów.

Konstytucja 3 V 1791 r. tworzyła rząd centralny pod nazwą Straży Praw pod przewodnictwem króla, która stała na czele całej administracji krajowej. Powstały kolegalne ministerstwa pod nazwą Komisje Wielkie (wspólne dla Korony i Litwy). Ustawa Rządowa utrzymywała zasadniczo dotychczasowy, to jest stanowy charakter sądownictwa (art. VIII).

Ustawa Rządowa z 3 V 1791 nie zawierała wyodrębnionej deklaracji praw. Na podstawie analizy różnych norm prawnych można skonstruować swoistą polską deklarację praw. Akt ten zachował **federacyjny charakter państwa** na zasadzie równości Korony i Wielkiego Księstwa Litewskiego. Ustawa Rządowa obowiązywała jedynie przez rok (od maja 1791 do maja 1792), co określa się jako ustrój Trzeciego Maja. Stan ten został przerwany w wyniku zawiązania konfederacji targowickiej, która zdelegalizowała Ustawę Rządową, a wojna w jej obronie w 1792 r. zakończyła się klęską Rzeczypospolitej.

W skrócie **od chwili uchwalenia Konstytucja 3 V 1791 stała się symbolem dążeń do odzyskania niepodległości i suwerenności Rzeczypospolitej**, niezależnie od przeszkód wewnętrznych i zagrożeń zewnętrznych.

Źródło: Wszechnica Sejmowa. Witryna edukacyjna Kancelarii Sejmu.

Sejm Czteroletni (6 X 1788 – 29 V 1792)

Sejm Czteroletni, także Sejm Wielki, to sejm zwołany **6 października 1788 r.** za zgodą cesarzowej Rosji Katarzyny II w Warszawie, obradujący **do 29 maja 1792 r.** pod wężłem konfederacji pod laską marszałka konfederacji koronnej **Stanisława Małachowskiego** i marszałka konfederacji Wielkiego Księstwa Litewskiego **Kazimierza Nestora Sapiehy** mający na celu, w zamyśle organizatorów, przywrócenie pełnej suwerenności i przyśpieszenie rozwoju gospodarczego Rzeczypospolitej. Od grudnia 1790 r. obradował w podwojonym składzie. Na ogólną liczbę **359 posłów** na Sejm Czteroletni aż 74 było masonami

Tło międzynarodowe

Od 1768 r. Rzeczpospolita była nieprzerwanie protektorem Rosji, która mocą odnowionego w 1775 r. traktatu gwarancyjnego zapewniała nienaruszalność ustroju państwa polskiego. W 1787 r. Rosja została zaatakowana przez imperium osmańskie, wybuchła wojna rosyjsko-turecka. U jej boku przeciwko Turcji wystąpiła Austria. Jednocześnie w lutym 1788 r. na Rosję uderzyła Szwecja, wykorzystując fakt zaangażowania wojsk rosyjskich na południu. Wojna rosyjsko-szwedzka (1788-1790) osłabiła i tak nieprzygotowaną do prowadzenia działań militarnych na dwóch frontach Rosję. Katarzyna II rozpoczęła starania o pomoc zbrojną Rzeczypospolitej, formalnie zgadzając się na zwiększenie liczby wojsk polskich do 100 000. Te działania spotkały się z ostrym sprzeciwem Prus i wspierającej je Wielkiej Brytanii, zagrożonej opanowaniem przez Rosję cieśnin czarnomorskich.

Tło wewnętrzne

Od początku sejmowi towarzyszyła powódź publicystyki i emocje społeczne, m.in. odbyła się tzw. czarna procesja mieszczan, żądających większych praw. Niewątpliwy wpływ na nastroje w sejmie, i w ogóle w Polsce, miała rewolucja francuska, która w 1789 r. podważyła władzę króla Ludwika XVI. Głosząc hasła wolności, równości i braterstwa obywatelskiego stanowiła ona wielkie zagrożenie dla wszystkich monarchii absolutystycznych w Europie. Ich społeczna treść była niebezpieczną także dla trzech sąsiadów Rzeczypospolitej, tj. Prus, Austrii i Rosji, jak również dla polskich magnatów i bogatej szlachty, którzy też głosili konieczność wytopienia "zarazy paryskiej". Nastąpił wtedy szybki wzrost opozycji do króla, grupującej się wokół Stronnictwa Patriotycznego, złożonego zarówno z konserwatywnych magnatów jak i części dotychczasowego obozu reformatorskiego tzw. Familii, związanej z królem Stanisławem Augustem Poniatowskim.

Prawo o miastach

18 kwietnia 1791 r. sejm uchwalił prawo o miastach, przyznające prawa publiczne mieszkańcom miast królewskich.

Konstytucja 3 maja

Głównym dziełem Sejmu Wielkiego było uchwalenie w dniu 3 maja 1791 r. nowej Konstytucji ustrojowej. Wprowadzała ona podział władzy na ustawodawczą, wykonawczą i sądowniczą, zwiększyła uprawnienia mieszczan, zapowiadała poprawę doli warstwy chłopskiej, zlikwidowała konfederacje i liberum veto w Sejmie, ograniczyła prawa polityczne gołoty szlacheckiej. Ustalała też, że po Stanisławie Augustie Poniatowskim, dziedzicznym królem Polski miał zostać elektor saski Fryderyk August, wnuk Augusta III.

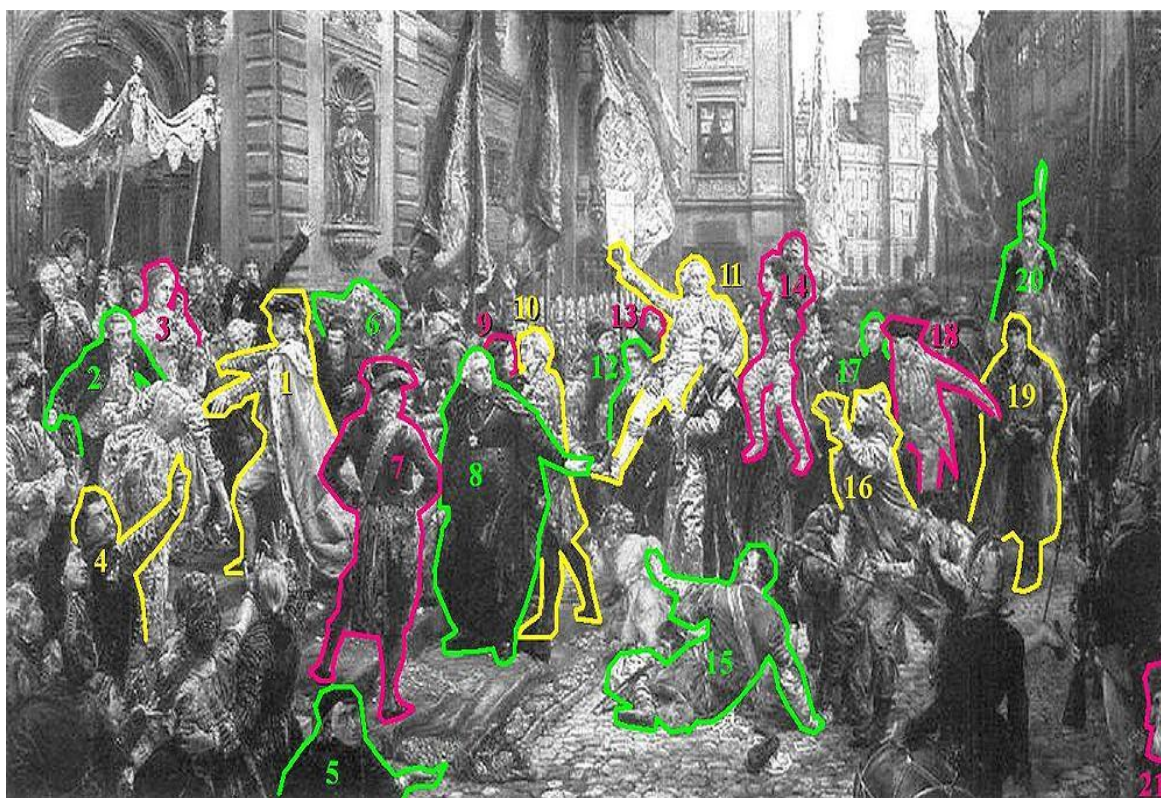
Nowa konstytucja zmieniła ustrój Rzeczypospolitej z monarchii parlamentarnej na monarchię konstytucyjną. 2 maja dla poparcia reform, wprowadzonych przez nową konstytucję, powstało Zgromadzenie Przyjaciół Konstytucji Rządowej, które zajęło się przeprowadzaniem w sejmie wielu przepisów szczegółowych, uzupełniających dokonaną zmianę ustroju. Ostatecznie Sejm Wielki trwał do 29 maja 1792 r., a Konstytucja 3 Maja utrzymała się 14 miesięcy i 3 tygodnie. Obalona została przez konfederację targowicką i zbrojną interwencję Rosji w czasie wojny polsko-rosyjskiej w 1792 roku.

Zaręczenie Wzajemne Obojga Narodów

20 października 1791 r. sejm uchwalił przepisy szczegółowe do konstytucji 3 maja pod nazwą **Zaręczenia Wzajemnego Obojga Narodów**. Mocą tego aktu ustanowiono wspólny zarząd nad wojskiem i skarbem Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego, zapewniając Litwinom równy udział w organach władzy centralnej.

Źródło: Wikipedia.

Legenda do obrazu Jana Matejki (źródło: Wikipedia)

1. Stanislaus Augustus (1732-1798), Król Polski 1764-1795 .
2. Jan Dekert (1738-1790), prezydent miasta Starej Warszawy.
3. Elżbieta z Szydłowskich Grabowska (1748-1810), morganatyczna żona króla St. A. P.
4. Jan Kiliński (1760-1819), mistrz szewski, członek Rady Warszawy.
5. Klemens Maria Hofbauer (1751-1820), Redemptorysta, święty Kościoła katolickiego.
6. Światopełk Czetwertyński (1748-1794), kasztelan Przemyski, poseł na Sejm Wielki.
7. Franciszek Ksawery Branicki (1730-1819), Wielki Hetman Koronny, przeciwnik Konstytucji 3 Maja.
8. Hugo Kołłątaj (1750-1812), ksiądz, dr prawa, teol., filozofii, współautor Konstytucji.
9. Ignacy Potocki (1750-1809), Marszałek Wielki Litewski, współautor Konstytucji.
10. Adam Kazimierz Czartoryski (1734-1832), komendant Szkoły Rycerskiej, poseł na SW.
11. Stanisław Małachowski herbu Nałęcz (1736-1809), referendarz wielki koronny, marszałek Sejmu Wielkiego.
12. Ignacy Wyssogota Zakrzewski (1745-1802), pierwszy prezydent Warszawy, poseł na SW.
13. Tadeusz Kościuszko (1746-1817), generał major wojsk koronnych w czasie Sejmu W.
14. Kazimierz Nestor Sapieha (1754-1798), marszałek Sejmu W., współtwórca Konstytucji.
15. Jan Suchorzewski (d. 1809), poseł kaliski na Sejm Wielki, przeciwnik Konstytucji.
16. Kazimierz Konopka (1769-1805), sekretarz Hugona Kołłątaja.
17. Stanisław Staszic (1755-1826), ksiądz, uczonec, oświeceniowy pisarz polityczny.
18. Andrzej Hieronim Franciszek Zamoyski (1716-1792), Kanclerz Wielki Koronny, prawnik.
19. Przedstawiciel ludu, włościanin.
20. Książę Józef Antoni Poniatowski (1763-1813), pochodził z rodu czesko-austriackiego, Polak z wyboru, generał, zginął pod Lipskiem.
21. Postać starego Żyda.

USTAWA RZĄDOWA.

—————

PRAWO UCHWALONE.

Dnia 3 Maja, Roku 1791.

W WARSZAWIE,

u P. DEFOUR Konfyt: Nadw: F. K. Mci
i Dyrektora Druk: Korp: Nad: